

9. Margaret Thatcher foundation, available at: <http://www.margaretthatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=110483>.

10. Margaret Thatcher foundation, available at: <http://www.margaretthatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=110497>.

11. Margaret Thatcher foundation, available at: <http://www.margaretthatcher.org/speeches/displaydocument.asp?docid=110484>.

12. The National Archives, available at: <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/SearchUI/image/Index/C11555884?index=2&page=9&source=18923>.

Viktoriia Sadykova

THE PROBLEM OF PARTICIPATION THE BRITISH TEAM AT THE OLYMPIC GAMES IN 1980

This article is devoted to the Summer Olympics in Moscow in 1980, specifically, the issue of participation the team from Great Britain, which was manifested in the "boycott the Olympics". Paid attention to display the main cause of the boycott and study the role of the British and American governments in its organization.

The article notes, that boycott the Olympic Games in Moscow was the impetus for a mass protest the countries of the world against the aggressive policy of the USSR in the late 1970s towards Afghanistan, by pressure on the National Olympic Committees of world powers.

The article contains information about the most discussion questions concerning American "alternative games" or the "post - Olympics International Sports Festival" as an alternative summer Olympic Games in Moscow. The novelty of this problem is that British-soviet relations especially in the sphere of sport in 1980 will be researched for the first time. During their negotiations the leaders from Great Britain, the USA and the USSR touched upon the problems of British, American and Soviet foreign policy and intensification of their positions on the international area.

The article states, that the main initiator the boycott of Olympics in 1980 was the U.S.A, not Great Britain.

Key words: Olympic Games in 1980, boycott, Great Britain, the USA, the USSR.

© В. Садикова

Надійшла до редакції 28.03.2013

УДК 94(470+571)"18/19"

ПРОУРЯДОВІ АГРАРНІ ІНІЦІАТИВИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. В ОЦІНЦІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ (КОРОТКИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД)

ЗІНАЇДА СВЯЩЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та правознавства
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті проаналізовані погляди сучасних українських істориків на аграрну проблему в Російській імперії на початку ХХ ст. Наголос зроблений на питанні проурядових аграрних ініціатив. Також аналізуються серйозні позитивні зрушення в розвитку сучасної української історіографії стосовно заторкнутої проблеми.

Ключові слова: аграрне питання, Російська імперія, аграрні ініціативи, сучасні українські історики, історіографія.

Постановка проблеми та стан її вивчення. На нинішньому етапі розвитку української історичної науки все актуальніше постає питання історіографічного осмислення історії селянства, особливо початку ХХ ст., коли загострилися аграрні й соціальні відносини, відбувався пошук моделей селянських реформ, а общинне право вступало в суперечність із ринковою економікою.

Сучасні економічні труднощі й, зокрема, кризо-

вий стан сільськогосподарського виробництва особливо гостро позначилися не лише на соціально-економічному, а й на політичному становищі України. Невирішеність економічних проблем викликає нестабільність у всьому суспільстві. Це особливо небезпечно, оскільки йдеться про економічну безпеку держави. У такій ситуації особливої актуальності набуває досвід попередніх поколінь щодо розв'язання наболілих проблем.

№ 2 (122) березень-квітень 2013 р.

У сучасній українській історіографії студії з проурядових аграрних ініціатив у Російській імперії на початку ХХ ст. займають помітне місце. Зокрема, В. Дубінський звернув увагу на висвітлення аграрного питання кінця ХІХ - початку ХХ ст. у працях радянських авторів. Автор дослідив основні періоди розвитку радянської історіографії окресленої проблеми, визначив тематику та наукові підходи тогочасних дослідників у вивченні аграрної історії [1]. В. Гоцуляк проаналізував зміст сучасних вітчизняних досліджень, присвячених вивченню столипінської аграрної реформи [2; 3].

Мета роботи полягає в систематизованому аналізі проблеми проурядових аграрних ініціатив у Російській імперії на початку ХХ ст. у баченнях сучасних українських науковців. Основним джерелом дослідження послужили праці сучасних українських істориків.

Виклад основного матеріалу. Аграрна історія початку ХХ ст. досліджується рядом авторів. Публікації присвячені різним аспектам історії селянства. Так, Ю. Вовк розкрив особливості соціально-економічного розвитку селянства Наддніпрянської України в складі Російської імперії під час прем'єрства С. Вітте [4]. І. Кугашев звернув увагу на політизацію селянської свідомості на початку ХХ ст. [5]. О. Вільшанська проаналізувала повсякденність населення України, зокрема й селянства, на початку ХХ ст. [6]. У такому ж ключі написано й роботу Р. Чмелик [7]. У ній висвітлено повсякдення малої української родини, насамперед селянської.

Авторський колектив під керівництвом П. Панченка [8] одним із перших зробив спробу панорамного та цілісного відтворення аграрної історії України. Побіжно дослідники зупинилися й на аналізі діяльності Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості Міністерства фінансів. Розгляд роботи цієї установи вони здійснили в контексті вивчення підготовки столипінської аграрної реформи. Однак поза їхньою увагою опинилася діяльність Редакційної комісії Міністерства внутрішніх справ та інших урядових комісій із вирішення аграрного питання, що працювали на початку ХХ ст. у Російській імперії.

Л. Горенко та Ю. Присяжнюк [9] об'єктом своєї уваги обрали соціально-економічний поступ сільського господарства Правобережжя наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. Вони здебільшого аналізували не самі проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ ст., а їх економічні наслідки для правобережного селянства Наддніпрянщини. Значну увагу ними приділено соціальному, правовому та економічному становищу селян.

Широтою дослідницьких завдань позначений доробок М. Якименка [10; 11] у співавторстві з О. Красніковою [12] та Д. Селіховим [13]. Дослідники ретельно проаналізували поземельні відносини в українському селі в другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. Так, ними вивчено торгівлю землею в Україні та соціально-економічні наслідки від її купівлі-продажу для різних верств селянства й поміщиків, регіональні особливості поземельних орендних відносин в Україні, причини, зміст та наслідки приватизації селянами землі в 1906-1907 рр. Опосередковано М. Якименко зазначив і про діяльність місцевих комітетів Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості Міністерства фінансів.

Водночас його висновок про те, що влада під тиском масових заворушень у країні розпочала реформування в 1906 р. [14], потребує додаткового обговорення. Автор чомусь ігнорує те, що С. Вітте на реорганізації аграрного сектора економіки країни наполягав, починаючи з кінця ХІХ ст., на початку ХХ ст. очолюваний ним кабінет мав чітку програму дій. Відповідальність за зволікання з аграрною реформою більшою мірою лежить на імператорові, а не на уряді, як про це зауважує М. Якименко.

Соціально-економічній еволюції поміщиків в Україні присвячено науковий доробок Н. Темірової [15]. У ньому безпосередньо не йдеться про проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ ст., однак він містить надзвичайно цікавий матеріал, який дозволяє зрозуміти особливості соціально-економічної трансформації не тільки поміщицьких господарств, а й селянських. Його осмислення сприяє усвідомленню всієї складності аграрної проблеми в Російській імперії на початку ХХ ст.

Окремі сюжети, пов'язані з проурядовими аграрними ініціативами в Російській імперії на початку ХХ ст., відображено в монографії О. Реєнта "Україна в імперську добу. ХІХ - початок ХХ ст." [16]. Автором приділено значну увагу соціально-економічному та правовому становищу селян Наддніпрянщини в складі Російської імперії, виявлено та проаналізовано основні тенденції розвитку сільського господарства імперії Романових на початку ХХ ст. На переконання вченого, недовіра населення до влади зумовлювалася її неспроможністю вирішити соціально-економічні проблеми, насамперед аграрне питання [16, с. 332]. Поза увагою автора не залишилося й соціальне життя українського селянства в другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. О. Реєнтом відтворено об'єктивну картину соціальних відносин на селі. Дослідник переконливо обґрунтував тезу про те, що "община була пережитком старих часів... вона гальмувала розвиток приватної власності на селі" [17, с. 115]. З'ясовуючи сутність столипінської аграрної реформи, історик пише, що одним із її натхненників був С. Вітте [17, с. 125].

Посилена увага до аграрної тематики початку ХХ ст. була спричинена й відзначенням 100-ї річниці Першої російської революції. Вітчизняна історіографія відреагувала появою чисельних публікацій, присвячених різним аспектам цього багатомірного соціокультурного явища історії Російської імперії. Зважаючи на нашу тему дослідження, інтерес становлять публікації, у яких йдеться про політизацію селянської свідомості за умов революції, про боротьбу за селян українських та загальноросійських політичних партій, про створення українських політичних партій та аграрну складову їхніх програм тощо. Ці та інші фрагменти відтворено в публікаціях С. Наумова [18-20], В. Шевченка [21] і Т. Демченко [22], В. Борисенка [23], Ю. Левенця [24], О. Мустафіна [25], В. Солдатенка та В. Кривошеї [26], О. Герасименко [27; 28], Т. Демченко та В. Онищенко [29], інших авторів.

Новітня українська історіографія позначена стійким інтересом науковців до проурядових аграрних ініціатив у Російській імперії на початку ХХ ст., а також до персоналій, які брали активну участь у вирішенні аграрного питання в цей час. Одними з перших до вивчення постаті П. Столипіна звернулися В. Волковинський та Ю. Левенець [30]. Постать

реформатора та його діяльність ними розглянуто без радянських ідеологічних штампів. В. Коваленко зіставив погляди С. Вітте та П. Столипіна на сутність та шляхи вирішення аграрного питання [31]. Ним проаналізовано світоглядні імперативи обох діячів, розуміння ними аграрної проблеми. Автором приділено побіжну увагу й аграрним ініціативам членів Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості Міністерства фінансів. Він справедливо зазначав, що члени наради висловилися за вільний вихід селян із общини, за ініціювання таких заходів, які б поступово привели селянство до розуміння ними значних переваг індивідуальної власності перед общинною [31, с. 17]. Водночас складно погодитися з істориком у тому, що ініціатива у створенні Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості належала тодішньому Міністру внутрішніх справ Д. Сипягіну [31, с. 16]. Ініціатором був саме С. Вітте. Він скористався нагодою перебування Д. Сипягіна на чолі силового відомства, відкриваючи Особливу нараду.

У статті О. Машкіна відображено багатогранну особистість П. Столипіна. На широкій джерельній базі академічно викладено родовід Столипіних, формування особистості майбутнього прем'єра, різнопланову реформаторську діяльність Петра Аркадійовича. Доведено, що родина Столипіних була тісно пов'язана з Україною [32]. Постать П. Столипіна на тлі доби та реалізована ним аграрна реформа представлені також у публікаціях В. Марочка [33], В. Чермних [34], В. Збарського [35] та інших дослідників.

Регіональні особливості столипінської аграрної реформи - предмет уваги К. Чорної. Свої творчі зусилля вона зосередила на вивченні проведення столипінської аграрної реформи на Херсонщині. Дослідниця зробила висновок про нежиттєздатність общинного землеволодіння в цьому регіоні [36]. В. Сажко відзначав значну роль Селянського банку в подоланні селянського малоземелля [37, с. 15]. М. Білян, услід за російським дослідником І. Ковальченком, вважає столипінську аграрну реформу реалізацією пруського (консервативного) шляху впровадження капіталізму в сільському господарстві [38, с. 131]. На думку М. Біляна, реформа зазнала повного краху в усіх відношеннях.

На думку С. Корновенка, столипінські нововведення на селі мали на меті підняти добробут селянства. Одним зі шляхів реалізації реформи була видача кредитів на придбання землі [39]. Значну увагу автором приділено порівняльному аналізу поглядів С. Вітте та П. Столипіна. Історик довів, що, з одного боку, П. Столипін не дублював ідей С. Вітте, а з іншого - не заціклювався на досвіді проведення реформ у Гродненській та Саратовській губерніях.

Не менш активно сучасні українські історики вивчають питання, що стосуються становлення в Україні в кінці XIX - на початку XX ст. приватного селянського господарства (фермерського типу) у контексті проурядових аграрних ініціатив у Російській імперії на початку XX ст., фінансових аспектів функціонування фермерських господарств. Так, у монографії В. Нечитайла відзначено, що "П. Столипін подбав не тільки про технічний, але й фінансовий бік реформи. Головним важелем її здійснення був Селянський поземельний банк" [40, с. 230]. Він позитивно оцінив діяльність банку, проте вказував і на

окремі недоліки в роботі цієї кредитної установи. В. Шмарук та О. Суліменко відзначали значну роль поземельних банків у розвитку хутірських та відрубних господарств в Україні [41, с. 46]. Л. Донченко коротко розглянула історію становлення банківської системи Російської імперії, насамперед системи державного кредиту, яку складали Держбанк, Дворянський земельний та Селянський поземельний банки [42].

Питання, співзвучні з порушеною нами темою дослідження, знайшли часткове відображення в новітній українській історіографії і на дисертаційному рівні. Опосередковано про них ідеться в дисертаціях, присвячених столипінській аграрній реформі, її результативності на українських теренах, С. Сушорова [43], В. Майстренка [44], І. Власюка [45], В. Бочарова [46], Л. Ігнатової [47], Д. Селіхова [48], О. Приймака [49], О. Овдіна [50] та інших авторів.

Так, С. Сушоров вивчив аграрно-селянську проблематику в програмних положеннях та практичній діяльності неонародницьких партій України. Йому вдалося аргументовано переконати в тому, що сутність аграрного питання в Російській імперії на початку XX ст. полягала не стільки в селянському малоземеллі, скільки в існуванні численних пережитків феодального ладу у вигляді екстенсивних форм господарювання, які не задовольняли зростаючих потреб населення країни й не відповідали їм [43, с. 10]. У такий спосіб, як ми вважаємо, С. Сушоров опосередковано довів правоту членів Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості Міністерства фінансів у їхньому прагненні насамперед усунути такі феодальні рудименти, зрівнявши селян у правах із іншими верствами тогочасного російського імперського соціуму. Хоча в зазначеній дисертації безпосередньо і не йдеться про проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку XX ст.

В. Майстренко ретельно проаналізував реалізацію столипінської аграрної реформи на Харківщині. Він одним із перших звернув увагу на те, що успіхи столипінської аграрної реформи в регіоні багато в чому завдячують Селянському банку, адже його клієнтами були переважно малоземельні та безземельні селяни-одноосібники, які вийшли з общини. Однак автор не говорить про те, що провідна роль Селянського банку під час проведення аграрної реформи була запропонована до початку столипінської аграрної реформи проурядовими аграрними ініціативами в Російській імперії на початку XX ст. Об'єктом наукової уваги І. Власюка стала реалізація столипінської аграрної реформи на Правобережжі. Автор зауважує, що загалом реформа дала позитивні результати. В. Бочаровим проаналізовано особливості столипінської аграрної реформи в Катеринославській та Харківській губерніях. Подібні процеси на Півдні України вивчено О. Приймаком. У масштабах усієї України досліджено ефективність столипінських нововведень Л. Ігнатовою. Водночас, попри науковість і фаховість цих дисертацій, автори побіжно згадують про проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку XX ст., незважаючи на те, що об'єкт їхньої безпосередньої наукової уваги - прямий результат цих ініціатив.

Порівняно з вищезазначеними роботами, повніше про проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії

на початку ХХ ст. ідеться в роботах Д. Селіхова, О. Овдіна. Так, наприклад, у першій із них проаналізовано аграрне законодавство імперії Романових від другої половини ХІХ до початку ХХ ст. Саме на тлі такої правової еволюції автором з'ясовано діяльність Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості Міністерства фінансів та Редакційної комісії Міністерства внутрішніх справ. Ним розкрито обставини утворення цих інституцій, діяльність їхніх структурних підрозділів, зміст запропонованих проєктів аграрних реформ тощо. Не викликають заперечень судження цього автора щодо об'єктивності роботи українських губернських та повітових комітетів. Погоджуємося з тим, що їхні пропозиції були найбільш радикальними порівняно з іншими. Водночас дискусійним є висновок автора про те, що С. Вітте, який був прихильником індустріалізації країни, ставив під сумнів доцільність виділення фінансових дотацій сільському господарству. Свою позицію він мотивував безпекою перевиробництва зерна й можливим падінням у цьому зв'язку цін на хліб, а також перешкодами, які ставило громадське землеволодіння на шляху ефективного використання цих коштів окремими домогосподарями [48, с. 108-109].

Обговорення потребує й судження автора про те, що Міністерство внутрішніх справ несло найбільшу відповідальність за жалюгідний економічний стан основної маси селянства, яке час від часу нагадувало владі про свої проблеми масовими антиурядовими виступами, що в 1905 р. поставили під загрозу саме її існування [48, с. 108-109, 127-128]. На нашу думку, коректніше буде говорити про відповідальність консервативної частини тогочасного російського політичного істеблішменту. Не останню роль у зволіканні з реалізацією прогресивних проурядових аграрних ініціатив відіграла й правляча династія, що дослухалася більшою мірою до радників-консерваторів, а не намагалася адекватно реагувати на виклики часу.

Зауважимо, що Д. Селіхов - юрист, тому його насамперед цікавила правова сторона справи. Поза дослідницьким полем науковця залишилася діяльність інших державних комісій із напрацювання аграрних ініціатив, ним не простежено взаємозв'язку між проєктом аграрної реформи Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості Міністерства фінансів Російської імперії та проєктом аграрних перетворень Кабінету Міністрів, очолюваного С. Вітте.

Підрозділ 2.2 дисертації О. Овдіна присвячено розгляду передумов столипінської аграрної реформи на Катеринославщині. Ним вивчено обговорення аграрного питання представниками губернської та повітових еліт Катеринославщини, яке відбулося в 1902-1903 роках. На цих засіданнях, як справедливо зауважує автор, перевагу отримала помірковано-реформаторська більшість (за наявності й консервативних виступів). Повну ліквідацію общинного землеволодіння підтримав лише Павлоградський комітет, 8 інших (губернський та 7 повітових) пропонували компромісні варіанти: обмеження прав общин на користь окремих селян, полегшення виходу з них тощо. Усі комітети губернії одностайно виступили проти черезсмузжя, але тільки один із них (Бахмутський) підтримав ідею утворення хуторів. Вісім комітетів (крім Верхньодніпровського) висловились

на підтримку переселення селян на околиці імперії, із них шість (крім Бахмутського та Павлоградського) - із залученням на це державних коштів. Не викликає заперечень висновок О. Овдіна про те, що постанови представників катеринославської регіональної еліти не були позначені радикалізмом. Державні службовці та громадськість не були надто заідеологізованими, але добре розумілися на проблемах сільського господарства губернії та шукали практичні шляхи їх вирішення, у т.ч. через індивідуалізацію землекористування. Пропозиції, подані до Особливої наради, були враховані при підготовці столипінських аграрних законів. Робота місцевих комітетів Особливої наради на Катеринославщині засвідчила високий реформаторський потенціал регіону [50, с. 10]. Однак історик обмежився лише цим аналізом. Діяльність інших місцевих губернських та повітових комітетів, структурних підрозділів Редакційної комісії, інші проурядові аграрні ініціативи не потрапили до його дослідницького поля. Пов'язано це з тим, що він вивчав столипінську аграрну реформу, а не її передумови.

Висновки

Узагальнюючи стан наукового вивчення проурядових аграрних ініціатив у Російській імперії на початку ХХ ст. сучасною українською історіографією, констатуємо якісно відмінний від попередніх етапів рівень осмислення історичних явищ і подій. Це виявляється в оновленій методології науково-історичного пізнання, яка позначена антропоцентризмом, плюралізмом тощо. Значно ширшим стало дослідницьке поле, виокремилися наукові напрями, зокрема, аграрна історія. Доступність раніше заборонених джерел зумовила їх уведення до наукового обігу, що значно розширило сучасні знання з різних історичних періодів. Жанрове розмаїття наукової продукції не змінилося. Однак вона стала більш науково значущою. Змін на краще зазнала тематика науково-історичних студій.

Беручи до уваги серйозні позитивні зрушення в розвитку сучасної української історіографії, звертаємо увагу на те, що порушена нами проблематика залишається маловивченою. Здебільшого історики цікавляться соціально-економічним становищем селянства на початку ХХ ст., його правовим статусом, селянським повсякденням, столипінською аграрною реформою тощо. Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ ст. досліджуються в основному побіжно, у контексті інших тем. Насамперед оглядово вивчається діяльність Особливої наради з потреб сільськогосподарської промисловості Міністерства фінансів, Редакційної комісії Міністерства внутрішніх справ, окремі фрагменти з розроблених ними проєктів аграрних перетворень тощо. Таку ситуацію можна пояснити тим, що сучасна українська історіографія більшою мірою переймається осмисленням та переосмисленням національної минувшини. Очевидно, у цьому зв'язку менше уваги приділяється вивченню історії Росії початку ХХ ст., зокрема, проурядовим аграрним ініціативам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубінський В. А. Аграрне питання кінця ХІХ - початку ХХ століття в радянській історіографії / В. А. Дубінський // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогі-

чного університету: історичні науки. - Кам'янець-Подільський : Оіум, 2002. - Т. 8 (10). - С. 68-73.

2. Гоцуляк В. В. Перспективи історіографії історії здійснення століпінської аграрної реформи в Україні / В. В. Гоцуляк // Український селянин : зб. наук. праць. - Вип. 7. - Черкаси, 2003. - С. 21-23.

3. Гоцуляк В. В. Новітня історіографія століпінської аграрної реформи в Україні / В. В. Гоцуляк // Український селянин : зб. наук. праць. - Вип. 8. (Спеціальний: Матеріали V Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії). - Черкаси, 2004. - С. 73-76.

4. Вовк І. Українське селянство наприкінці XIX - на початку XX століття / І. Вовк // Історія України. - 1999. - № 34 (вересень). - С. 7.

5. Кугашев І. Участь українського селянства у політичній боротьбі 1917 року / І. Кугашев // Історія в школі. - 2002. - № 2. - С. 2-5.

6. Вільшанська О. Л. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни / О. Л. Вільшанська // Український історичний журнал. - 2004. - № 4. - С. 56-69.

7. Чмелик Р. П. Мала українська сім'я другої половини XIX - початку XX ст. / Р. П. Чмелик. - Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1999. - 143 с.

8. Панченко П. П. Аграрна історія України / П. П. Панченко, В. П. Славова, В. А. Шмарук. - К. : Просвіта, 1996. - 360 с.

9. Горенко Л. М. До аграрної історії України: деякі аспекти соціально-економічного розвитку Правобережної України / Л. М. Горенко, Ю. П. Присяжнюк. - Черкаси : Сіяч, 1996. - 92 с.

10. Якименко М. А. Економічна ефективність індивідуального селянського (фермерського) господарства Лівобережної України в епоху утвердження і розвитку ринкових відносин (1861-1917 рр.) / М. А. Якименко // Український селянин. - Вип. 3. - Черкаси, 2001. - С. 131-135.

11. Якименко М. А. Земельна оренда на Україні в період капіталізму / М. А. Якименко // Український історичний журнал. - 1991. - № 2. - С. 54-63.

12. Якименко М. Торгівля землею в Україні та її соціально-економічні наслідки (1861-1918 рр.) / М. Якименко, О. Краснікова // Економіка України. - 1999. - № 8. - С. 65-74.

13. Якименко Н. Приватизація крест'янської надельної землі в Україні 1906-1917 гг.: причини, содержание, последствия / Н. Якименко, О. Краснікова, Д. Селихов // Економіка України. - 1997. - № 8. - С. 62-70.

14. Якименко М. А. Економічна ефективність індивідуального селянського (фермерського) господарства Лівобережної України в епоху утвердження і розвитку ринкових відносин (1861-1917 рр.) / М. А. Якименко // Український селянин. - Вип. 3. - Черкаси, 2001. - С. 133.

15. Темірова Н. Р. Помішки України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція / Н. Р. Темірова. - Донецьк : Дон-НУ, 2003. - 320 с.

16. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX - початок XX ст.) / О. П. Реєнт. - К., 2003. - 340 с.

17. Реєнт О. Україна в імперську добу: соціальний і національний виміри / О. Реєнт // Україна XIX - XX століть. - К., 2009. - С. 97-322.

18. Наумов С. Глухівська організація РУП - УСДРП та її література (поч. XX ст.) / С. Наумов // Сіверянський літопис. - 2005. - № 2-3. - С. 3-15.

19. Наумов С. О. Діяльність українських політичних організацій на Сумщині (к. XIX - 1907 р.) / С. О. Наумов // Матеріали II Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. - Суми, 1994. - С. 138-144.

20. Наумов С. О. Створення Революційної української партії / С. О. Наумов // Український історичний журнал. - 2006. - № 2. - С. 49-59.

21. Шевченко В. М. РУП і селянське повстання 1902 року на Лівобережній Україні / В. М. Шевченко // Історія та культура Лівобережної України. - К., Ніжин, 1997. - С. 144-148.

22. Шевченко В. М. До історії діяльності РУП на Чернігів-

щині / В. М. Шевченко, Т. П. Демченко // Сіверянський літопис. - 1995. - № 6. - С. 3-7.

23. Борисенко В. До питання про Революційну українську партію / В. Борисенко // Наукові праці з питань політичної історії. - К., 1991. - Вип. 169. - С. 129-138.

24. Левенець Ю. А. Ліворадикальні партії в Україні напередодні жовтневого перевороту / Ю. А. Левенець // Український історичний журнал. - 1992. - № 3. - С. 23-31.

25. Мустафін О. Політичний розвиток України к. XIX - поч. XX ст. / О. Мустафін // Історія в школі. - 1996. - № 2. - С. 10-13.

26. Солдатенко В. Революційна українська партія / В. Солдатенко, В. Кривошея // Віче. - 1998. - № 1. - С. 128-140.

27. Герасименко О. В. До питання про політичну агітацію серед селянства України на початку XX століття / О. В. Герасименко // Література та культура Полісся. - Вип. 20. Історичні та культурологічні процеси на Поліссі та в Україні (к. XIX - поч. XX ст.). - Ніжин, 2002. - С. 115-121.

28. Герасименко О. В. Революційна українська партія в боротьбі за селянство / О. В. Герасименко // Український селянин : зб. наук. праць / [за ред. С. В. Кульчицького, А. Г. Морозова]. - Черкаси : Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького, 2004. - Вип. 8. (Спеціальний: Матеріали V Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії). - С. 184-187.

29. Демченко Т. П. Депутат II Державної думи Російської імперії В. Хвіст: нетипова доля українського селянина / Т. П. Демченко, В. І. Онищенко // Український селянин : зб. наук. праць / [за ред. А. Г. Морозова]. - Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2005. - Вип. 9. - С. 38-41.

30. Волковинський В. М. П. А. Століпін: з життя та державної діяльності / В. М. Волковинський, Ю. А. Левенець // Український історичний журнал. - 1991. - №№ 2, 4, 8, 9, 11. - С. 115 - 124, 116 - 123, 87 - 95, 107 - 116.

31. Коваленко В. С. Ю. Вітте й П. А. Століпін: два погляди на одну проблему / В. Коваленко // Український селянин. - Вип. 10. - 2006. - С. 16 - 18.

32. Машкін О. П. А. Століпін та Україна / О. Машкін // Український історичний журнал. - 2012. - № 2. - С. 73 - 97.

33. Марочко В. Століпін і його реформи / В. Марочко // Сільський час. - 2001. - 23 лютого. - С. 7.

34. Чермних В. Кому потрібні "великі потрясіння"? (П. Століпін (1862-1911 рр.)) / В. Чермних // Нова політика. - 2001. - № 4. - С. 27 - 28.

35. Збарський В. Століпінська реформа і питання приватної власності на землю / В. Збарський // Бухгалтерія в сільському господарстві. - 2002. - № 7 (квітень). - С. 22-24.

36. Черная Е. Д. Аграрная реформа П. А. Столыпина и ее проведения на Херсонщине / Е. Д. Черная // Из истории заселения Херсонщины. - Херсон : Городская типография, 1993. - С. 71 - 73.

37. Сажко В. В. Проблеми аграрних перетворень в Україні у 1900 - 1913 рр.: історико-політичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / В. В. Сажко. - Чернівці, 2005. - 22 с.

38. Білян М. Я. Нові підходи в оцінці Петра Століпіна та його аграрної реформи / М. Я. Білян // Питання аграрної історії України та Росії : матеріали четвертих наукових читань, присвячених пам'яті Д. П. Пойди. - Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет, 2002. - С. 131 - 134.

39. Корновенко С. В. Століпінська аграрна реформа / С. В. Корновенко // Фермерські господарства на Поділлі: історична ретроспектива і сучасний стан : зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 - 23 квітня 2003 року). - Кам'янець-Подільський : Абетка - Нова, 2003. - С. 37-46.

40. Нечитайло В. В. Селянське господарство фермерського типу в Україні: історія і сучасність / В. В. Нечитайло. - Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2004. - 436 с.

41. Шмарук В. А. Хутірські та відрубні господарства в

Україні в кінці XIX - початку XX ст. / В. А. Шмарук, О. Г. Суліменко // Український селянин : зб. наук. праць. - Вип. 1. - Черкаси, 2001. - С. 46 - 50.

42. Донченко Л. Штрихи до історії розвитку кредитної системи Російської імперії / Л. Донченко // Вісник НБУ. - 2001. - № 8. - С. 49 - 53.

43. Сусоров С. В. Аграрно-селянська проблема в програмах і практичній діяльності неонародницьких партій в 1902-1907 рр. (на матеріалах України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / С. В. Сусоров. - Дніпропетровськ, 1994. - 18 с.

44. Майстренко В. С. Столипінська аграрна реформа в Харківській губернії (1906 - 1916 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. С. Майстренко. - Харків, 1997. - 195 с.

45. Власюк І. М. Вплив столипінської аграрної реформи на соціально-економічний розвиток Правобережної України (1906 - 1914 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / І. М. Власюк. - К., 2000. - 20 с.

46. Бочаров В. В. Столипінська аграрна реформа в Катеринославській і Харківській губерніях (1906-1916 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / В. В. Бочаров. - Донецьк, 2001. - 17 с.

47. Ігнатова Л. Р. Аграрна реформа П. А. Столипіна та її здійснення в Україні (1906-1914 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Л. Р. Ігнатова. - Одеса, 2002. - 19 с.

48. Селіхов Д. А. Аграрне законодавство царської Росії в Україні епохи капіталізму (II пол. XIX - поч. XX ст.) : дис. ... канд. юрид. наук / Д. А. Селіхов. - Харків, 2002. - 210 с.

49. Приймак О. М. Столипінська аграрна реформа на Півдні України (1906 - 1917 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. М. Приймак. - Запоріжжя, 2002. - 286 с.

50. Овдін О. В. Столипінська аграрна реформа на Катеринославщині (1906 - 1916 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / О. В. Овдін. - Дніпропетровськ, 2005. - 22 с.

REFERENCES

1. Dubinska V.A. (2002), Agrarian Question late nineteenth - early twentieth century in Soviet historiography, *Proceedings of Kamenetz-Podolsk State Pedagogical University: historical science*, Oiyum, Kamenets Podolsky, Vol.8 (10), pp. 68-73 (ukr).

2. Hotsuliak V. (2003), Prospects historiography implementation of Stolypin agrarian reform in Ukraine, *Ukrainian peasant: Proc. Science. Works*, Vol. 7, Cherkasy, pp. 21-23 (ukr).

3. Hotsuliak V. (2004), Recent historiography Stolypin agrarian reform in Ukraine, *Ukrainian peasant: Proc. Science. Works*, Vol. 8. (Special: Proceedings of V All-Ukrainian Symposium on issues of agrarian history), Cherkasy, pp. 73-76 (ukr).

4. Wolf I. (1999), Ukrainian peasantry in the late nineteenth - early twentieth century, *History of Ukraine*, 34 (September), p. 7 (ukr).

5. Kuhashev I. (2002), Participation of Ukrainian peasants in the political struggle in 1917, *History in school*, 2, pp.2-5. (ukr).

6. Olshanskaya A.L. (2004), The daily life of the population of Ukraine during World War II, *Ukrainian Historical Journal*, 4, pp. 56-69 (ukr).

7. Chmelyk R.P. (1999), Lesser Ukrainian family second half of XIX - early XX century, Institute of National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, 143 p. (ukr).

8. Panchenko P.P., Slavov V., Shmaruk V.A. (1996), Agrarian History of Ukraine, Education, Kyiv, 360 p. (ukr).

9. Gorenko L.M., Prysiashniuk Y.P. (1996), By the agrarian history of Ukraine: some aspects of socio-economic development of the Right-Bank Ukraine, Sower, Cherkasy, 92 p. (ukr).

10. Yakimenko M.A. (2001), Cost-effectiveness of individual country (farmer) economy in the era of bank Ukraine and establishment of market relations (1861-1917), *Ukrainian peasant*, Vol. 3, Cherkasy, pp. 131-135. (ukr).

11. Yakimenko M.A. (1991), Land rent in Ukraine in the period of capitalism, *Ukrainian Historical Journal*, 2, pp. 54-63. (ukr).

12. Yakimenko M. (1999), land trade in Ukraine and its socio-economic consequences (1861-1918 biennium), *Economy of Ukraine*, 8, pp. 65-74. (ukr).

13. Yakimenko N., Krasnykova O., Selyhov D. (1997), Privatization krestyanskoj nadelnoy land in Ukraine 1906-1917 biennium.: The reasons, the content, consequences, *Economy of Ukraine*, 8, pp. 62-70. (rus).

14. Yakimenko M.A. (2001), Cost-effectiveness of individual country (farmer) economy in the era of bank Ukraine and establishment of market relations (1861-1917), *Ukrainian peasant*, Vol. 3, Cherkasy, pp. 131-135. (ukr).

15. Temirova N.R. (2003), Landowners of Ukraine in the 1861-1917 biennium: the socio-economic evolution, Donetsk National University, Donetsk, 320 p. (ukr).

16. Reent O.P. (2003), Ukraine in the imperial day (XIX - early XX century.), Kyiv, 340 p. (ukr).

17. Reent O.P. (2009), Ukraine in imperial days: social and national dimensions, *Presenter Ukraine XIX - XX centuries*, Kyiv, 2009, pp. 97-322. (ukr).

18. Naumov S. (2005), Glukhiv organization PA - USDRP and its literature (the beginning of the twentieth century.), *Severyansk Chronicle*, 2-3, pp.3-15. (ukr).

19. Naumov S.O. (1994), Activities of Ukrainian political organizations in Sumy (Room XIX - 1907), *Materials II Sumy Regional Research Local History Conference*, Sumy, pp.138-144. (ukr).

20. Naumov S.O. (2006), Creating Revolutionary Ukrainian Party, *Ukrainian Historical Journal*, 2, pp.49-59. (ukr).

21. Shevchenko V. M. (1997), RUP and peasant uprising in 1902 in Left Bank Ukraine, *Culture and History of Left-Bank Ukraine*, Nizhyn, pp.144-148. (ukr).

22. Shevchenko V., Demchenko T.P. (1995), The history of rupees in Chernihiv, *Severyansk Chronicle*, 6, pp.3-7. (ukr).

23. Borisenko V. (1991), On the Revolutionary Ukrainian Party, *Proceedings of political history*, Kyiv, Vyp.169, pp.129-138. (ukr).

24. Levenets Y.A. (1992), Radical left parties in Ukraine on the eve of the October revolution, *Ukrainian Historical Journal*, 3, pp. 23-31. (ukr).

25. Mustafin A. (1996), Political developments in Ukraine HP XIX - early. Twentieth century, *History in school*, 2, pp. 10-13 (ukr).

26. Soldatenko V., Kryvosheya V. (1998), Revolutionary Ukrainian Party, *Veche*, 1, pp. 128-140. (ukr).

27. Gerasimenko O.V. (2002), On the question of political agitation among the peasantry of Ukraine in the early twentieth century, *Literature and Culture Polissya*, Vol. 20. Historical and cultural processes in Polissya and Ukraine (Room XIX - early. Twentieth century.), Nizhyn, pp.115-121. (ukr).

28. Gerasimenko O.V. (2004), Revolutionary Ukrainian Party in the struggle for the peasants, *Ukrainian peasant: Proc. scientific papers*, Ed. SV Kulchytsky AG Morozov, Cherkasy State University Khmelnytsky, Cherkasy, Vol. 8. (Special: Proceedings of V All-Ukrainian Symposium on issues of agrarian history), pp. 184-187. (ukr).

29. Demchenko T.P., Onishchenko V.I. (2005), Second Deputy of the State Duma of the Russian Empire V. Tail: atypical fate Ukrainian peasant, *Ukrainian peasant: Proc. Science. works* ed. AG Morozov Cherkasy National University. Khmelnytsky, Cherkasy, Vyp.9, pp. 38-41. (ukr).

30. Volkovinsky V.M., Levenets Y.A. (1991), P.A. Stolypin: the life and public activities, *Ukrainian Historical Journal*, 2, 4, 8, 9, 11, pp. 115-124, 116-123, 87-95, 107-116. (ukr).

31. Kovalenko V. S. (2006), Witten and PA Stolypin: two views on one issue, *Ukrainian peasant*, Vol. 10, pp. 16-18. (ukr).

32. Mashkin O. (2012), P. A. Stolypin and Ukraine, *Ukrainian Historical Journal*, 2, pp. 73-97. (ukr).

33. Marochko V. (2001), Stolypin and his reforms, *Countryside time*, 23 February, p. 7. (ukr).

34. Chermnykh B. (2001), Who needs «big shock»? (P. Stolypin (1862-1911 biennium)), *New policy*, 4, pp. 27-28. (ukr).

35. Zbarsky V. (2002), Stolypin reform and the issue of private ownership of land, *Accountancy in agriculture*, 7 (April), pp. 22-24. (ukr).

36. Chernaya E. (1993), Agrarian Reform PA Stolypin and uh conduct of the Kherson region, *From history zaselenyia Hersonschiny*, Horodskaya printing, Kherson, pp. 71-73. (rus).

37. Sazhko V. (2005), *Problems of agrarian reforms in Ukraine in 1900 - 1913 years: the historical and political aspect*, Abstract of thesis for the degree of candidate of history sciences in specialty 07.00.01 «The history of Ukraine», Chernivtsi National University. Fed'kovich, Chernivtsi, 22 p.

38. Bilyan M.J. (2002), New approaches in the assessment of Peter Stolypin agrarian reform and his, *Problems of agrarian history of Ukraine and Russia*. Materials fourth scientific readings to commemorate D.P. Poydy, Dnepropetrovsk National University, Dnepropetrovsk, pp. 131-134. (ukr).

39. Kornovenko S.V. (2003), Stolypin agrarian reform, *Farms in Podolia: historical retrospective and current status*: Proceedings of the materials of the Ukrainian Scientific Conference (22-23 April 2003), ABC - New, Kamenets Podolsky, pp. 37-46. (ukr).

40. Nechytailo V.V. (2004), Farm farm type in Ukraine: history and modernity, *Axiom*, Kamenets Podolsky, 436 p. (ukr).

41. Shmaruk V.A., Sulimenko O.G. (2001), Farmhouse and Bran economy in Ukraine in the late XIX - early XX century, *Ukrainian peasant*: Proc. Science works, Cherkasy, 1, pp. 46-50. (ukr).

42. Donchenko L. (2001), Strokes to the history of the credit system of the Russian Empire, *Bulletin of the NBU*, 8, pp. 49-53. (ukr).

43. Susorov S.V. (1994), *Agrarian and peasant problem in programs and practice neonarodnytskyh parties in 1902-1907 years (on the basis of Ukraine)*, Abstract of thesis for the degree of candidate of history sciences in specialty 07.00.01 «The history of Ukraine», Dnepropetrovsk, 18 p.

44. Maistrenko V.S. (1997), *Stolypin agrarian reform in Kharkiv province (1906 - 1916 years)*, Thesis for the degree of doctor of history sciences after specialty 07.00.01. «The history of Ukraine», Kharkiv state University, Kharkiv, 195 p.

45. Vlasyuk I. (2000), *Effect of Stolypin agrarian reform on the socio-economic development of the Right-Bank Ukraine (1906 - 1914 years)*, Abstract of thesis for the degree of candidate of history sciences in specialty 07.00.01 «The history of Ukraine», National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of History of Ukraine, Kyiv, 20 p.

46. Bocharov V.V. (2001), *Stolypin agrarian reform Ekaterinoslavskoy and Kharkov provinces (1906-1916 years)*, Abstract of thesis for the degree of candidate of history sciences in specialty 07.00.01 «The history of Ukraine», Donetsk, 17 p.

47. Ignatova L.R. (2002), *Agrarian reform PA Stolypin and its implementation in Ukraine (1906-1914 years)*, Abstract of thesis for the degree of candidate of history sciences in specialty 07.00.01 «The history of Ukraine», Odessa, 19 p.

48. Selikhov D.A. (2002), *Agrarian legislation in Ukraine of Tsarist era of capitalism (the second half. Nineteenth - early. Twentieth century.)*, Thesis for the degree of candidate of sciences specialty 12.00.01 «Theory and History of State and Law, History of Political and Legal Studies» Kharkiv, 210 SS

49. Priymak O.M. (2002), *Stolypin agrarian reform in South Ukraine (1906 - 1917 years)*, Thesis for the degree of candidate of history sciences after specialty 07.00.01. «The history of Ukraine», Zaporozhye of state university, Zaporozhye, 286 p.

50. Ovdivin O. (2005), *Stolypin agrarian reform in Katerynoslav (1906 - 1916 years)*, Abstract of thesis for the degree of candidate of history sciences in specialty 07.00.01 «The history of Ukraine», Dnepropetrovsk, 22 p.

Zinaida Svyaschenko

PRO-GOVERNMENT AGRARIAN INITIATIVES IN THE RUSSIAN EMPIRE IN THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY IN THE ASSESSMENT OF THE MODERN UKRAINIAN HISTORIANS (A SUMMARY OF THE HISTORIOGRAPHIC REVIEW)

The article analyzes the views of the modern Ukrainian historians of the agrarian problem in the Russian Empire in the beginning of the twentieth century. The emphasis is on the question of Pro-government agrarian initiatives. Attention is drawn to the works devoted to various aspects of the history of the peasantry, namely: the analysis of the land relations in the Ukrainian village, the reorganization of the agrarian sector of the economy of the country, social-economic and legal status of the peasants and others.

The conclusion is that the modern Ukrainian historiography marked by stable interest of scientists to the Pro-government agrarian initiatives in the Russian Empire in the beginning of XX century, as well as to persons, who took an active part in the solution of the agrarian question in the present time. Considerable attention is given to the works, which is considered the activities of such reformers as S. Witte and P. Stolypin.

It was noted that not less actively modern Ukrainian historians to study issues relating to the formation in Ukraine in the late 19th - early 20th century private peasant farm (farm type) in the context of the Pro-government agrarian initiatives in the Russian Empire in the early 20th century, financial aspects of the operation of farms.

An analysis of the studies of the modern Ukrainian historiography and the thesis level.

The serious positive changes in the development of modern Ukrainian historiography, that were in the updated methodology of scientific historical knowledge, which is denoted by anthropocentrism, pluralism etc. Much wider than it became the research field, separated, the scientific directions, in particular, agrarian history.

Attention is drawn to the fact that touched on in the article the problems still remains poorly understood. In most historians are interested in the socio-economic situation of the peasantry in the early 20th century, its legal status, peasants everyday life, Stolypin's agrarian reform. Pro-government agrarian initiatives in the Russian Empire in the early 20th century are investigated mainly in passing, in the context of other topics.

Key words: agrarian question, the Russian Empire, agricultural initiatives, modern Ukrainian historians, historiography.

© З. Священко

Надійшла до редакції 19.03.2013